

BEZPIECZEŃSTWO W EDUKACJI:
PERSPEKTYWA NAUCZYCIELA

SAFETY AND SECURITY IN EDUCATION:
A TEACHER'S PERSPECTIVE

MALWINA DANKIEWICZ
Uniwersytet Jagielloński

ABSTRACT

The article presents the problem of safety and security in school from the perspective of a teacher. The scope of the phenomenon and the types of aggression experienced by teachers and other school staff are described. Psychological and sociological research, and legal provisions on aggression and violence against a teacher are presented, as well as examples of aggressive behaviors in schools and system solutions for dealing with them. It is identified the need for a clear school system of social conduct standards and penalties for dangerous behaviors, as well as intervention procedures in emergency situations, taking into account the actions in the event of aggression or violence against a teacher.

KEYWORDS:

safety and security in education, school aggression, aggression toward a teacher, school intervention procedures in emergency situations

ABSTRAKT

W artykule przedstawiono problem bezpieczeństwa w szkole z perspektywy nauczyciela. Określono zakres zjawiska oraz opisano rodzaje agresji, jakich doświadczają nauczyciele i inni pracownicy szkoły. Przedstawione zostały badania psychologiczne i socjologiczne oraz przepisy prawne dotyczące agresji i przemocy wobec nauczyciela, a także przykłady zachowań agresywnych w szkołach i systemowych rozwiązań dotyczących radzenia sobie z nimi. Wskazano na konieczność wprowadzenia w szkołach jasnego systemu norm współżycia społecznego oraz sankcji za niebezpieczne zachowania, a także procedur postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych, uwzględniających działania podejmowane w sytuacji agresji lub przemocy wobec nauczyciela.

SŁOWA KLUCZOWE:

bezpieczeństwo w edukacji, agresja w szkole, agresja wobec nauczyciela, szkolne procedury postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych

**WPROWADZENIE**

Bezpieczeństwo w edukacji w wąskim znaczeniu jest rozumiane jako zwalczanie szkód fizycznych, polegające na próbach zabrania przynoszenia nielegalnych substancji i niebezpiecznych przedmiotów do szkoły. Szersze spojrzenie traktuje każde zagrożenie dla dobrostanu danego ucznia lub nauczyciela jako kwestię bezpieczeństwa¹.

W szkole, jak w każdym miejscu publicznym, napotkać można różnego rodzaju zagrożenia, które powodują, że nie jest to miejsce w pełni bezpieczne. Do groźnych patologicznych zjawisk należą: zażywanie narkotyków i sięganie po nowe środki o charakterze psychoaktywnym, w tym tzw. dopalacze i leki o działaniu uzależniającym, palenie tytoniu, nadużywanie alkoholu, kradzieże i różne formy agresji słownej i fizycznej, w tym wyśmiewanie, wyszydzanie, robienie złośliwości oraz różne-

1 E. de Waal, M.M. Grosser, *Safety and security at school: A pedagogical perspective*, „Teaching and Teacher Education”, 2009, nr 25, s. 697–706.

go rodzaju wymuszenia, bullying i agresja elektroniczna, a także agresja wobec nauczyciela.

Problem agresji w szkole nie jest tematem nowym. Od lat trwa dyskusja na temat przyczyn i skutecznych sposobów radzenia sobie z nią, w tym z agresją uczniów wobec nauczycieli. Pomimo tego, że wyniki badań prowadzone cyklicznie przez Uniwersytet Warszawski na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej² oraz badania CBOS dla programu „Szkoła bez Przemocy”³ wskazywały w ostatnich latach na spadek liczby przypadków agresji uczniowskiej wobec nauczycieli, to najnowsze badania wykazują odwrócenie trendu. Zgodnie z wynikami badania ankietowego NIK przeprowadzonego w kontrolowanych szkołach, którym objęto 2359 uczniów, 945 nauczycieli oraz 42 pedagogów, podejmowane w latach szkolnych 2011/2012-2012/2013 działania profilaktyczne szkół i gmin nie doprowadziły do spadku zachowań patologicznych wśród dzieci i młodzieży. Najbardziej powszechnym problemem wychowawczym pozostaje nadal agresja słowna (74%) i fizyczna (58%) skierowana wobec rówieśników oraz osób dorosłych (w tym nauczycieli). Skala tych zjawisk znajduje się na poziomie wyższym niż w latach ubiegłych⁴. Poziom agresji wobec nauczycieli jest więc nadal na tyle wysoki, że stanowi jeden z najpoważniejszych problemów, z którymi musi zmierzyć się szkoła.

AGRESJA WOBEC NAUCZYCIELA W ŚWIETLE BADAŃ I PRZEPISÓW PRAWNYCH

Grażyna Miłkowska-Olejniczak dowiodła w swoich badaniach, że nauczyciele skarżą się na agresję uczniów w ponad 90% badanych placówek. W ponad jednej czwartej szkół nauczyciele wskazywali na problem agresji jako bardzo częsty a 64,7% badanych dyrektorów szkół przyznało, że nauczyciele zwracają się do nich z prośbą o udzielenie pomocy, ponieważ sami nie potrafią poradzić sobie z agresywnym zachowaniem

2 K. Ostrowska, J. Surzykiewicz, *Zachowania agresywne w szkole. Badania porównawcze 1997-2003*, CMPPP, Warszawa 2005 oraz K. Ostrowska, *Zachowania agresywne uczniów. Badania porównawcze 1997-2003-2007*, Warszawa 2007, <http://www.ore.edu.pl/s/274> (08.03.2015).

3 A. Giza-Poleszczuk, A. Komendant-Brodowska, A. Baczek-Dombi, *Przemoc w szkole. Raport 2006 i 2011*, CBOS.

4 Informacja o wynikach kontroli „Przeciwdziałanie zjawiskom patologii wśród dzieci i młodzieży szkolnej”, NIK, Warszawa 2014.

uczniów – są bezradni, nie posiadając skutecznych metod radzenia sobie w takich sytuacjach⁵.

Z badań wynika, że agresja wobec nauczycieli zazwyczaj przybiera postać ukrytą i bierną (np. oszukiwanie i uprawianie sabotażu) oraz werbalną. Wyzwiska, przezwiska, szyderstwo, wyśmiewanie, rozpowszechnianie plotek, złośliwe komentarze, kłamstwa oraz groźby to najczęściej spotykane formy agresji słownej stosowane przez uczniów. Innym rodzajem agresji w stosunku do nauczyciela jest rzadziej występująca przemoc fizyczna.

W badaniach Janusza Surzykiewicza, dotyczących przemocy w polskich szkołach, zbierano relacje uczniów o sobie i innych, uwzględniając problem agresji w stosunku do nauczyciela. Najczęściej przywoływanym przez uczniów zachowaniem było oszukiwanie nauczycieli, przyznało się do tego 48,2% uczniów, 44,4% uczniów utrudniało prowadzenie lekcji nauczycielowi, 12,5% uczniów używało wulgarnych słów wobec nauczycieli, 2,6% dopuściło się groźby pod adresem nauczyciela a 0,8% przyznało się do uderzenia nauczyciela⁶.

Agresja wobec nauczycieli przyjmuje nawet takie drastyczne formy jak w pierwszym, szeroko nagłośnionym przypadku z marca 1998 roku. Wydarzenie miało miejsce w IX Liceum Ogólnokształcącym im. Juliusza Słowackiego we Wrocławiu, kiedy to uczeń III klasy zaatakował siekierą i nożem trzy nauczycielki, każdą z nich raniąc⁷. Inną głośną sprawą były wydarzenia z toruńskiego technikum budowlanego z maja 2003 roku. Nauczyciel języka angielskiego był dręczony przez uczniów przez cały rok szkolny. Punktem zwrotnym w procederze było nagranie wideo, które uwieczniło akt agresji słownej oraz założenie kosza na śmieci na głowę nauczyciela⁸. Według Krystyny Ostrowskiej i Jana Tatarowicza „pedagogowie traktują to zjawisko raczej defensywnie: z zażenowaniem, wstydem,

5 G. Miłkowska-Olejniczak, *Kto rządzi w polskiej szkole? Czyli o agresji dzieci i młodzieży w sytuacjach szkolnych*, [w:] *Nauczyciel – uczeń. Między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*, M. Dudzikowa (red.), Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1996, s. 189-190.

6 J. Surzykiewicz, *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjoekologiczne*, Centrum metodyczne pomocy psychologiczno-pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2007.

7 W. Salański, *Co jest w człowieku...*, „Głos Nauczycielski”, 1998, nr 15, s. 1-6.

8 M. Wojciechowski, „Sprawa Toruńska” – reguła czy przypadek, „Remedium”, 2003, nr 11, s. 10-13.

bezradnością, skłonnością do ukrywania faktów”⁹, co nie ułatwia radzenia sobie z problemem ani przychodzenia nauczycielowi z pomocą.

Dramatyczne wydarzenia mające miejsce w szkołach skłoniły ustawodawcę do zmiany obowiązujących przepisów. Uchwałą Sejmu z 2007 roku przyjęto nowelizację ustawy o systemie oświaty i Karty Nauczyciela, który w ramach art. 63 ust. 1 uzyskał status funkcjonariusza publicznego i wynikającą z tego tytułu ochronę na zasadach określonych przepisami Kodeksu Karnego. Nauczyciel jest od tej pory uprawniony do korzystania z ochrony podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych. Ponadto zgodnie z ust. 2 „organ prowadzący szkołę i dyrektor szkoły są obowiązani z urzędu występować w obronie nauczyciela, gdy ustalone dla nauczyciela uprawnienia zostaną naruszone”¹⁰.

Zgodnie z Kodeksem Karnym za przestępstwa przeciwko funkcjonariuszom publicznym należy uznać: naruszenie nietykalności cielesnej (art. 222), dopuszczenie się czynnej napaści (art. 223), stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej w celu zmuszenia funkcjonariusza publicznego do przedsięwzięcia lub zaniechania prawnej czynności służbowej (art. 224) oraz znieważenie funkcjonariusza publicznego (art. 226)¹¹.

ZAPOBIEGANIE AGRESJI WOBEC NAUCZYCIELA W UJĘCIU SYSTEMOWYM

Ze względu na wagę problemu podejmowane są próby wprowadzania rozwiązań systemowych, mających na celu ochronę nauczyciela przed niepożądanym zachowaniem uczniów. Podejście systemowe jest konieczne, ponieważ szkoła jest systemem i rozwiązywanie problemów agresji i przemocy na jej terenie wymaga współpracy. Oznacza to, że podejmowane działania muszą mieć charakter ciągły i obejmować wszystkich zainteresowanych (nauczycieli, rodziców i uczniów), każda z tych grup musi być objęta edukacją na temat agresji i przemocy, a osoby, które potrzebują pomocy, powinny ją otrzymać. Ponadto muszą istnieć jasne, wspólne dla wszystkich zasady i procedury współpracy, interwencji i postępowania w przypadkach agresji i przemocy. Szczególnie skuteczne rozwiązania sys-

9 K. Ostrowska, J. Tatarowicz, *Agresja i przemoc w szkołach polskich i niemieckich*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologicznej – Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998, s. 79.

10 Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2006 r. nr 97, poz. 674, z późn. zm.).

11 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz. U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

temowe opierają się na kooperacji międzyinstytucjonalnej i spójnej pracy w ramach kompetencji poszczególnych służb i placówek pomocowych, takich jak funkcjonariusze różnych pionów policji, pracownicy socjalni, kuratorzy sądowi i organizacje pozarządowe.

Tworzone procedury postępowania opierają się na definicji sytuacji kryzysowej jako zjawiska niepożądanego, zagrażającego bezpieczeństwu, zdrowiu lub życiu. Ich celem jest usprawnienie i zwiększenie trafności oraz skuteczności oddziaływań szkoły w sytuacjach zagrożenia dzieci i młodzieży przestępczością i demoralizacją, a także określenie odpowiedniego sposobu postępowania w celu eliminowania niepożądanych zjawisk, w tym wypracowanie metod współpracy szkoły z policją. W zakres procedur wchodzi zapewnienie odpowiednich warunków gwarantujących uczniom i pracownikom szkoły bezpieczeństwo oraz ochronę przed przemocą, uzależnieniami oraz innymi zagrożeniami¹².

Interwencja w sytuacjach zachowań agresywnych i przemocowych powinna składać się z kompleksowego systemu działań zmierzających do zmiany zachowania sprawców oraz ofiar agresji i przemocy. Interwencja może być skuteczna tylko wtedy, gdy w szkole zostanie wprowadzony, zaakceptowany i konsekwentnie stosowany przez nauczycieli i rodziców jednolity system reagowania na przemoc i agresję. Doraźne sytuacje wymagają szybkiej i zdecydowanej interwencji wychowawcy – należy reagować na każdą sytuację związaną z agresją i przemocą, gdyż brak reakcji jest komunikatem dla uczniów, że mają prawo tak się zachowywać. Nie należy przy tym potępiać ucznia, ale wskazywać na zachowania, których nie aprobujemy i wyrażać swoją niezgodę na stosowanie agresji i przemocy. Konieczne jest również współdziałanie z innymi nauczycielami i udzielanie sobie nawzajem wsparcia¹³.

Do podejmowania przez szkołę działań interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych zobowiązują treści zawarte w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dn. 31 stycznia 2003 r. w sprawie szczególnych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem: § 9. Szkoły i placówki podejmują działania interwencyjne polegające na powiadomieniu rodziców

12 Krajowy Program Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przystępczości wśród Dzieci i Młodzieży przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 stycznia 2004 roku.

13 *Agresja i przemoc w szkolnych działaniach profilaktycznych. Poradnik metodyczny dla nauczycieli*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2004, s. 18.

i Policji w sytuacjach kryzysowych, w szczególności, gdy dzieci lub młodzież używają, posiadają lub rozprawdzają środki lub substancje, o których mowa w § 1 cytowanego rozporządzenia. Szkoły zobowiązane są także do opracowania, zgodnie ze statutem, strategii działań wychowawczych i zapobiegawczych oraz interwencyjnych wobec dzieci i młodzieży, jednak dotyczy to jedynie grupy zagrożonej uzależnieniem (§ 10)¹⁴. W interesie szkoły jest stworzenie jasnych procedur działania w różnych sytuacjach kryzysowych – jest to postępowanie korzystne dla wszystkich stron ewentualnego konfliktu. W przypadku popełnienia czynu karalnego (w rozumieniu przepisów Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁵) przez ucznia, który nie ukończył 17 lat, szkoła ma obowiązek zawiadomić policję lub sąd rodzinny, a w przypadku popełnienia przestępstwa przez ucznia, który ukończył 17 rok życia prokuratora lub policję¹⁶. Jeżeli uczeń ukończył 18 rok życia i przejawia zachowania świadczące o demoralizacji, a nie są to czyny karalne w rozumieniu Ustawy, to sposób postępowanie w takim przypadku określa wewnętrzny regulamin szkoły: powiadomieni zostają rodzice ucznia, uczeń może otrzymać upomnienie, naganę lub zostaje skreślony z listy uczniów (jeżeli notorycznie uchyla się od obowiązków szkolnych)¹⁷.

W poradniku Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu¹⁸ znaleźć można ogólny przykład procedury postępowania w przypadku agresywnego zachowania ucznia:

1. Przerwanie zachowania agresywnego.
2. Poinformowanie wychowawcy/wychowawców o zdarzeniu.
3. Przeprowadzenie przez wychowawcę/wychowawców rozmowy z uczniem/uczniemi w obecności nauczyciela – świadka zdarzenia (zidentyfikowanie ofiary, agresora, świadka, ocenienie zdarzenia i wyciągnięcie wniosków).

14 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2003 r. w sprawie szczegółowych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem (Dz. U. Nr 26 poz. 226).

15 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 382).

16 Art. 4 Upn i art. 304 Kpk.

17 Krajowy..., *op. cit.*

18 *Agresja i przemoc w szkolnych działaniach profilaktycznych. Poradnik metodyczny dla nauczycieli*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2004, s. 31.

4. Sporządzenie notatki (opis zdarzenia, osoby uczestniczące, sprawca, poszkodowany).
5. Poinformowanie rodziców (prawnych opiekunów) ucznia/uczniów, uczestników zdarzenia, o zaistniałej sytuacji.
6. Zgłaszanie powtarzających się sytuacji do pedagoga oraz dyrektora szkoły.
7. Natychmiastowe powiadomienie przez wychowawców pedagoga i dyrektora szkoły o przypadkach szczególnie drastycznych zachowań agresywnych (stwarzających zagrożenie dla zdrowia lub życia).
8. Ustalenie przez wychowawcę w porozumieniu z dyrektorem szkoły sankcji w stosunku do ucznia/uczniów, w oparciu o Statut Szkoły.
9. Przekazanie rodzicom (prawnym opiekunom) pisemnej lub ustnej informacji na temat wyciągniętych w stosunku do ucznia/uczniów konsekwencji wynikających ze Statutu Szkoły.

Te ogólne zasady są następnie wykorzystywane przy tworzeniu lokalnych rozwiązań systemowych dotyczących postępowania w przypadku agresji ucznia, również wobec nauczyciela. Mogą one przyjmować taką formę, jak w przypadku gminnego projektu edukacyjnego „Informuję, ostrzegam” pod honorowym patronatem Wojewody Małopolskiego i Burmistrza Miasta i Gminy Niepołomice¹⁹. Koordynatorzy projektu zwracają uwagę, że przedmiotem agresji bywają osoby dorosłe, czyli nie tylko nauczyciele, ale także pozostali pracownicy szkoły. Koncentrują się na agresywności, która „przejawia się w przeszkadzaniu nauczycielowi w prowadzeniu lekcji, w przedrzeźnianiu sposobu prowadzenia zajęć, w bojkotowaniu jego decyzji, zwłaszcza, że agresor czuje się bezpiecznie w otoczeniu grupy, mając świadomość, iż niektórym z kolegów imponuje swoim zachowaniem.”

W programie wymienione zostały przejawy agresji skierowane na nauczycieli i pracowników szkoły, takie jak:

- okazywanie niechęci do nauki (przyjście do szkoły bez zeszytów i/lub nieprzygotowanym),
- lekceważący stosunek do nauczycieli,
- arogancja wobec nauczycieli i innych pracowników szkoły,
- agresywny, bierny opór wobec nauczyciela,

¹⁹ *Ochrona nauczyciela przed niepożądanym zachowaniem uczniów i rodziców*, Gminny projekt edukacyjny „Informuję, ostrzegam”, http://www.informujeostrzegam.niepolomice.eu/viewpage.php?page_id=14 (08.03.2015).

- wulgaryzmy w stosunku do nauczyciela i pracowników szkoły,
- groźby wobec nauczycieli,
- odosobnione przypadki przemocy fizycznej.

Naruszenie godności osobistej nauczyciela lub pracownika niepedagogicznego szkoły zdefiniowano w projekcie jako:

- a. Lekceważące i obraźliwe zachowanie wobec ww., wyrażone w słowach lub gestach.
- b. Prowokacje pod adresem ww. wyrażone w słowach lub gestach.
- c. Nagrywanie lub fotografowanie ww. pracowników szkoły bez ich wiedzy i zgody.
- d. Naruszenie ich prywatności i własności prywatnej.
- e. Użycie wobec nich przemocy fizycznej i psychicznej.
- f. Pomówienia i oszczerstwa wobec ww. pracowników.
- g. Naruszenie ich nietykalności osobistej.

W ramach projektu został opracowany zbiór procedur postępowania w przypadku stwierdzenia któregokolwiek z zachowań agresywnych. **Są to następujące zasady interwencji** w punktach dotyczących agresji wobec nauczyciela okazywanej bezpośrednio lub pośrednio:

„I. Procedura postępowania w przypadku stwierdzenia naruszenia godności nauczyciela lub innego pracownika szkoły przez ucznia:

1. W przypadku, gdy zachodzi uzasadnione podejrzenie, że uczeń naruszył godność nauczyciela lub innego pracownika szkoły, nauczyciel lub pracownik niepedagogiczny szkoły, który powziął takie podejrzenie, ma obowiązek zgłoszenia powyższego faktu do dyrektora szkoły, a w przypadku jego nieobecności do pedagoga szkolnego lub wychowawcy klasowego.
2. W obecności pracowników wymienionych w pkt. 1 procedury uczeń odbywa z nimi rozmowę wstępną i – jeżeli zachodzi podejrzenie, że działał pod wpływem jakichkolwiek środków psychoaktywnych bądź alkoholu – poddany jest wstępnemu badaniu alkosensorem i narkotestem na obecność alkoholu w wydychanym powietrzu i narkotyków w moczu.
3. Jeżeli badanie potwierdzi powzięte przypuszczenie, wzywani są rodzice lub prawni opiekunowie ucznia i dalsza procedura zostaje wdrożona wg ustalonego biegu postępowania.
4. Jeżeli uczeń nie działał pod wpływem środków wymienionych w pkt. 2 i 3 oraz jeżeli zdarzenie ma miejsce po raz pierwszy w przypadku tego ucznia i dotyczy punktu a. lub b. definicji, procedura przebiega następująco:

- wychowawca niezwłocznie powiadamia telefonicznie rodziców ucznia o zaistniałej sytuacji,
 - uczeń otrzymuje naganą dyrektora szkoły za rażące naruszenie regulaminu szkoły i statutu,
 - rodzice/prawni opiekunowie i uczeń podpisują ze szkołą kontrakt indywidualny, zawierający dalsze zasady współpracy stron,
 - jeżeli uczeń ma kuratora sądowego, zostaje on także poinformowany o zaistniałych okolicznościach.
5. Jeżeli zdarzenie ma miejsce po raz kolejny w przypadku tego ucznia:
- wychowawca niezwłocznie powiadamia telefonicznie rodziców ucznia o zaistniałej sytuacji,
 - uczeń otrzymuje naganą dyrektora szkoły na piśmie za rażące naruszenie regulaminu szkoły i statutu,
 - uczeń otrzymuje naganną ocenę z zachowania,
 - rodzice/prawni opiekunowie i uczeń podpisują ze szkołą kontrakt indywidualny, zawierający dalsze zasady współpracy stron,
 - sporządzona zostaje notatka służbowa z czynności szkoły, podpisana także przez rodziców/prawnych opiekunów ucznia,
 - szkoła kieruje pismo do Sądu Rodzinnego z prośbą o zbadanie sprawy i podjęcie dalszego postępowania,
 - jeżeli uczeń ma kuratora sądowego, on także zostaje poinformowany o zaistniałych okolicznościach.
6. Jeżeli zachowanie ucznia dotyczy pozostałych punktów definicji (c-g):
- wychowawca niezwłocznie powiadamia telefonicznie rodziców ucznia zaistniałej sytuacji i wzywa ich do szkoły,
 - wzywana jest natychmiast policja lub straż miejska,
 - uczeń otrzymuje naganą dyrektora szkoły na piśmie za rażące naruszenie regulaminu szkoły i statutu,
 - uczeń otrzymuje naganną ocenę z zachowania,
 - rodzice/prawni opiekunowie i uczeń podpisują ze szkołą kontrakt indywidualny zawierający dalsze zasady współpracy stron,
 - sporządzona zostaje notatka służbowa z czynności szkoły i właściwych służb, podpisana także przez rodziców/prawnych opiekunów ucznia,
 - osoba poszkodowana zgłasza na policję wniosek o popełnieniu przestępstwa z powodztwa cywilnego,
 - jeżeli uczeń ma kuratora sądowego, on także zostaje poinformowany o zaistniałych okolicznościach.

Jeżeli zdarzenie powtarza się, szkoła występuje do sądu rodzinnego o zaostreżenie środków, ze skierowaniem do ośrodka włącznie, a do kuratora oświaty kieruje wniosek o przeniesienie ucznia do innego gimnazjum zgodnie z obowiązującymi przepisami. Uczniowi i jego rodzicom przysługuje prawo odwołania od wymierzonej kary w ciągu 14 dni od jej zaistnienia. Odwołanie może zostać złożone do dyrektora szkoły w formie pisemnej w sekretariacie szkoły. Dokument taki zostaje wpisany do dziennika pism przychodzących i jest mu nadany numer. Dyrektor szkoły rozpatruje odwołanie w ciągu 14 dni i powiadamia o tym rodziców.

II. Procedura powiadamiania o zakłócaniu toku lekcji:

Poprzez zakłócanie toku lekcji rozumieć należy wszystkie działania uczniów uniemożliwiające normalną realizację jednostki dydaktycznej lub wychowawczej. Zakłócenie toku lekcji może być także wynikiem zagrożenia powstałego w sali bądź poza nią, niezwiązanego bezpośrednio z zachowaniem i działaniami uczniów przebywających w sali.

1. Jeżeli zachowanie pojedynczego lub kilku uczniów nie pozwala na normalną realizację zajęć, nauczyciel wysyła przewodniczącego samorządu klasowego z informacją do pedagoga szkolnego, a w przypadku jego nieobecności w miejscu urzędowania, do sekretariatu szkoły. Sekretariat niezwłocznie informuje dyrekcję o zaistniałej sytuacji.
2. Nauczyciel prowadzący zajęcia może również skorzystać w tej sytuacji z pomocy pracownika niepedagogicznego, który jest zobowiązany takiej pomocy udzielić.
3. Pedagog szkolny zobowiązany jest do udania się w miejsce wskazane przez nauczyciela i ustalenia sprawców zakłócenia, a w razie konieczności wyprowadzenia sprawców do innego pomieszczenia, w tym do pokoju pedagoga lub gabinetu dyrektora.
4. Pedagog szkolny przeprowadza z uczniem (uczniami) rozmowę dyscyplinującą i ustala konsekwencje zachowania, w zależności od popełnionego czynu.
5. Jeżeli czyn ucznia był poważnym naruszeniem szkolnych zasad, wychowawca na wniosek pedagoga powiadamia rodziców ucznia o jego zachowaniu.
6. Jeżeli uczeń rażąco złamał zasady, pedagog powiadamia dyrektora szkoły i wzywa rodziców do natychmiastowego przybycia do szkoły.
7. Jeżeli przyczyną zakłócenia toku zajęć były czyny określone w innych procedurach, procedury te stosuje się odpowiednio.

Podczas wypełniania niniejszej procedury nie należy zakłócać toku lekcji innym nauczycielom (np. wychowawcom, których uczniowie dopuścili się wykroczenia).

III. Procedura postępowania i interwencja w sprawie podejrzenia o wagary:

1. Powiadomienie rodziców o powtarzających się nieobecnościach ucznia.
2. Wezwanie rodziców ucznia w celu ustalenia przyczyn opuszczania zajęć szkolnych przez dziecko.
3. Poinformowanie, że za obowiązek szkolny swojego dziecka odpowiada ją rodzice.
4. Rozmowy motywująco-wychowawcze z uczniem.

Jeżeli postępowanie w sprawie opuszczania lekcji szkolnych na płaszczyźnie szkoła – rodzic – uczeń okaże się nieskuteczne, sprawa zostaje skierowana do:

1. organu prowadzącego i nadzorującego szkołę (Urząd Gminy),
2. policji,
3. sądu.

Jeżeli uczeń pochodzi z rodziny patologicznej lub innej problemowej, o braku realizacji obowiązku szkolnego zostaje powiadomiony Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej. Wagarowanie to ważny element przy ustalaniu oceny z zachowania, a w przypadku uczniów klas III przy wystawianiu opinii do szkół ponadgimnazjalnych²⁰.

Podobne procedury postępowania w sytuacjach kryzysowych opracowywane są przez psychologów i pedagogów szkolnych a następnie wprowadzane w szkołach. Oto przykład opracowanych na rok szkolny 2013/2014 procedur postępowania w jednym z radomskich zespołów szkół we fragmentach dotyczących agresji wobec nauczyciela:

„IV. Postępowanie w sytuacji naruszenia nietykalności osobistej nauczyciela lub pracownika szkoły (obelżywe wyzwiska, groźby, opluwanie, przyczepianie karteczek, rzucanie przedmiotami, agresja fizyczna, zabranie przedmiotu należącego do nauczyciela lub pracownika szkoły):

1. Nauczycielowi przysługują prawa do korzystania z ochrony przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych.
2. Uczeń, który znieważy nauczyciela, naruszy jego nietykalność cielesną lub dopuści się czynnej napaści, podlega karze określonej w Kodeksie Karnym.

²⁰ *Ochrona..., op. cit.*

3. W przypadku zaistnienia w/w sytuacji, nauczyciel bezzwłocznie powiadamia dyrektora szkoły o zaistniałym incydencie.
4. Nauczyciel natychmiast powiadamia policję.
5. Nauczyciel powiadamia rodziców i wzywa ich bezzwłocznie do szkoły.
6. Uczeń do czasu przybycia policji i rodziców pozostaje w gabinecie pedagoga szkolnego pod opieką lub – w przypadku jego nieobecności – w gabinecie dyrektora.
7. Dyrektor zapewnia odpowiednie warunki do wykonywania czynności służbowych przez policję.
8. Policja ustala okoliczności zdarzenia i wzywa świadków.
9. Uczeń otrzymuje naganę dyrektora, a także ponosi odpowiedzialność za popełnienie czynu zabronionego wobec nauczyciela na zasadach określonych w Kodeksie Karnym (jeżeli uczeń ukończył 17 lat), lub określonych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich (jeżeli uczeń znajduje się między 13 a 17 rokiem życia).

V. Procedura postępowania w przypadku zakłócania przez ucznia toku lekcji:

Definicja: Przez zakłócenie toku lekcji należy rozumieć wszelkie działania uczniów uniemożliwiające normalną realizację zajęć dydaktycznych i wychowawczych (wulgarnie zachowanie w stosunku do rówieśników, nauczyciela, głośne rozmowy, spacery po sali, brak reakcji na polecenia nauczyciela).

Nauczyciel

1. Słowne zwrócenie uwagi na niewłaściwe zachowanie ucznia.
2. Próba uspokojenia sytuacji w klasie.
3. W przypadku konfliktu pomiędzy uczniami – rozdzielenie stron.
4. W przypadku braku reakcji ze strony ucznia – poinformowanie o dalszych konsekwencjach zgodnych ze Statutem Szkoły.
5. Powiadomienie wychowawcy po zakończeniu lekcji.

Wychowawca

1. Rozmowa wychowawcy klasy, zwrócenie uwagi na niewłaściwe zachowanie i dalsze konsekwencje.
2. W przypadku powtórzenia się zachowania lub czynu o dużej szkodliwości – upomnienie, sporządzenie odpowiedniej adnotacji w dzienniku lekcyjnym.
3. W przypadku braku reakcji na interwencję nauczyciela i wychowawcy – powiadomienie dyrekcji szkoły.
4. Obniżenie oceny z zachowania.

5. Konsekwencje zgodne ze Statutem Szkoły.

Pedagog szkolny

1. W przypadku, gdy nauczyciel prowadzący zajęcia nie potrafi opanować sytuacji w klasie, wysyła gospodarza klasy po pedagoga szkolnego.
2. Pedagog zobowiązany jest udać się do wskazanej klasy i ustalić tożsamość przeszkadzających uczniów a w razie konieczności do zabrania ich z sali lekcyjnej do swojego gabinetu lub w uzasadnionych przypadkach do gabinetu dyrektora.
3. Pedagog szkolny przeprowadza rozmowę z uczniami i ustala konsekwencję zachowania w zależności od popełnionego wykroczenia.
4. Jeżeli uczeń w sposób poważny narusza zasady obowiązujące w szkole – na wniosek pedagoga wychowawca powiadamia rodziców ucznia o jego zachowaniu.
5. Jeżeli przyczyną zakłócania toku lekcji były przypadki określone w innych procedurach, należy postępować według tych procedur.

Nie należy zakłócać toku lekcji innym nauczycielom, których uczniowie popełnili wykroczenie. Niedopuszczalne jest wypraszenie przeszkadzającego ucznia z sali lekcyjnej oraz wysyłanie go w czasie lekcji do wychowawcy, pedagoga szkolnego lub dyrektora szkoły²¹.

Ponadto nauczyciel doświadczający agresji ze strony klasy nie powinien:

- biernie przyglądać się rozwojowi zdarzeń,
- podejmować próby wymuszania posłuszeństwa siłą.

Nauczyciel powinien natomiast:

- głośno zakomunikować uczniom, że nie wyraża zgody na takie zachowanie klasy,
- zapewnić sobie bezpieczeństwo – otworzyć drzwi klasy, jeżeli jest to konieczne krzyknąć, że potrzebna jest pomoc,
- natychmiast powiadomić dyrektora i wychowawcę klasy,
- najszybciej jak to możliwe poinformować o zdarzeniu radę pedagogiczną, omówić, jakie działania powinny być podjęte względem klasy i poszczególnych uczniów i ustalić konsekwencje, jakie poniosą za swoje zachowanie²².

21 Procedury postępowania w sytuacjach kryzysowych w Zespole Szkół Skórzano-Odzieżowych Stylizacji i Usług w Radomiu, Radom 2013, s. 7-9.

22 Agresja całej klasy w stosunku do nauczyciela, Serwis Dyrektora Placówki Oświatowej, <http://12all3.elettery.pl/index.php?action=message&l=178&c=3531&m=3654&s=16811da6801155cc082dad116b5ad1d9> (08.03.2015).

PODSUMOWANIE

Według raportu NIK poprawa stanu bezpieczeństwa w polskich szkołach wymaga podjęcia systemowych i długofalowych działań. Ich celem powinno być stworzenie rozwiązań, które zwiększą skuteczność procesów wychowawczych i profilaktycznych w szkołach oraz doprowadzą do ograniczenia występujących zjawisk patologicznych. Istotne jest przede wszystkim rozwijanie kompetencji wychowawczych nauczycieli, a w szczególności umiejętności rozpoznawania skali zagrożeń, projektowania właściwych działań, a następnie oceny ich skuteczności²³.

Zapobieganie agresji wobec nauczyciela wymaga funkcjonowania w każdej szkole czytelnego i precyzyjnego systemu norm współżycia społecznego oraz sankcji za niebezpieczne zachowania, który stanowi podstawę kontraktu zawieranego przez szkołę z uczniem i jego rodzicami. Konieczne jest informowanie rodziców i uczniów o zjawisku przemocy za pomocą ulotek pokazujących jakie występują formy przemocy, jak na nią reagować i gdzie szukać pomocy oraz wyciągów z przepisów prawnych traktujących przemoc jako przestępstwo. Szkolny Zespół Interwencji powinien być przygotowany na opracowanie interwencji w każdym indywidualnym przypadku, wsparcie i monitorowanie przyjętego rozwiązania oraz przedstawienie na forum szkoły zaistniałego zdarzenia.

Podsumowując, aby osiągnąć optymalny poziom bezpieczeństwa w szkole, konieczne jest zwiększenie świadomości problemu agresji i przemocy w szkole, zmiana postaw wobec agresji i przemocy, a także dostarczenie szkołom konkretnego wsparcia i narzędzi, które skutecznie i systemowo zwalczałyby to negatywne zjawisko.

BIBLIOGRAFIA:

1. *Agresja całej klasy w stosunku do nauczyciela*, Serwis Dyrektora Placówki Oświatowej, <http://12all3.elettery.pl/index.php?action=message&l=178&c=3531&m=3654&s=16811da6801155cc082dad116b5ad1d9> (08.03.2015).
2. *Agresja i przemoc w szkolnych działaniach profilaktycznych. Poradnik metodyczny dla nauczycieli*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2004.
3. Art. 4 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

²³ Informacja o wynikach kontroli „Przeciwdziałanie zjawiskom patologii wśród dzieci i młodzieży szkolnej”, NIK, Warszawa 2014.

4. Art. 304 Kodeksu postępowania karnego.
5. Giza-Poleszczuk, A., Komendant-Brodowska, A., Baczko-Dombi, A., *Przemoc w szkole. Raport 2006 i 2011*, CBOS.
6. Informacja o wynikach kontroli „Przeciwdziałanie zjawiskom patologii wśród dzieci i młodzieży szkolnej”, NIK, Warszawa 2014.
7. Krajowy Program Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przystępczości wśród Dzieci i Młodzieży przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 stycznia 2004 roku.
8. Miłkowska-Olejniczak, G., *Kto rządzi w polskiej szkole? Czyli o agresji dzieci i młodzieży w sytuacjach szkolnych*, [w:] *Nauczyciel – uczeń. Między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*, M. Dudzikowa (red.), Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1996, s. 189-190.
9. *Ochrona nauczyciela przed niepożądanym zachowaniem uczniów i rodziców*, Gminny projekt edukacyjny „Informuję, ostrzegam”.
10. http://www.informujeostrzegam.niepolomice.eu/viewpage.php?page_id=14 (08.03.2015).
11. Ostrowska, K., *Zachowania agresywne uczniów. Badania porównawcze 1997-2003-2007*, Warszawa 2007, <http://www.ore.edu.pl/s/274> (08.03.2015).
12. Ostrowska, K., Surzykiewicz, J., *Zachowania agresywne w szkole. Badania porównawcze 1997-2003*, CMPPP, Warszawa 2005
13. Ostrowska, K., Tatarowicz, J., *Agresja i przemoc w szkołach polskich i niemieckich*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno – Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998.
14. Procedury postępowania w sytuacjach kryzysowych w Zespole Szkół Skórzano-Odzieżowych Stylizacji i Usług w Radomiu, Radom 2013.
15. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2003 r. w sprawie szczegółowych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem (Dz. U. Nr 26 poz. 226).
16. Salański, W., *Co jest w człowieku...*, „Głos Nauczycielski”, 1998, nr 15, s. 1-6.
17. Surzykiewicz, J., *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjoekologiczne*, Centrum metodyczne pomocy psychologiczno-pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2007.

18. Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2006 r. nr 97, poz. 674, z późn. zm.).
19. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 382).
20. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz. U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 z późn. zm.).
21. de Waal, E., Grosser, M. M., *Safety and security at school: A pedagogical perspective*, „Teaching and Teacher Education”, 2009, nr 25, s. 697-706.
22. Wojciechowski, M., „Sprawa Toruńska” – reguła czy przypadek, „Remedium”, 2003, nr 11, s. 10-13.

MALWINA DANKIEWICZ, mgr psychologii UJ, doktorantka w Instytucie Psychologii UJ, gdzie prowadzi zajęcia dla studentów. Członek zwyczajny Polskiego Towarzystwa Psychologicznego oraz członek Zarządu Oddziału Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Psychologicznego w kadencji 2012-2015, członek zwyczajny Koła Młodych Psychologów przy Oddziale Krakowskim Polskiego Towarzystwa Psychologicznego oraz członek Zarządu Koła Młodych Psychologów w kadencji 2012-2015. Zainteresowania naukowe: psychologia agresji, osobowości, edukacji, pamięci i uczenia oraz snu i marzeń sennych. E-mail: malwina.dankiewicz@uj.edu.pl